

Osmanlı İstanbulu'nda Berber Esnafı

(Fetihten 1830'lara İstanbul Esnaf ve Sosyal Hayat Tarihine Bir Katkı)

Sadık Müfit Bilge

Araştırmacı

Osmanlılar, İstanbul'da tıpkı halefi oldukları Bizans İmparatorluğu gibi emsalsiz hayat üslubu ve renkli bir toplum yapısı meydana getirdiler. Tarihin konusu olan bu yapıyı ve unsurlarını tetkik etmek için arşiv belgeleri ve vekâyinameler dışında kadı sicilleri, fetvâ mecmuaları, divân ve halk edebiyatı metinleri ve Osmanlıların tek sosyal tarihçisi olan Evliyâ Çelebi gibi pür-dikkat bir gözlemcinin yazdıkları zengin bilgi kaynaklarıdır. “Osmanlı İstanbulu'nda Berber Esnafı” başlıklı çalışmamızı bu kaynaklara dayandırmaya gayret ettik.

İtalyanca sakal anlamına gelen “barba” kelimesinden türetilen saç ve sakal kesimi yapan meslek sahiplerine denilen “barbiere” kelimesi muhtemelen 16. yüzyıl başlarında Osmanlı Türkçesi'nde *berber* şeklinde kullanılmaya başlandı. “Berber” kelimesinin geçtiği ilk resmî belge Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi'dir.¹ Osmanlı kaynaklarında berber karşılığı Arapça *hallâk* (= berber) ve *ser-terâş* kelimeleri de

.....

1 “ve berber gözlene kafir başın tıraş etdikleri ustura ile Müslüman başın tıraş etmeyeler. Kâfir yüzün sildikleri futa ile ve Müslüman yüzün silmeyeler. Usturaları keskin ola.” [Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, İstanbul 1991, III, 115].

kullanılır. Arapça “sınıf” kelimesinin çoğulu olan *esnaf* ise şehir ve kasabalarda mal ve hizmet üretimi, alım satımı ile uğraşan kişilerin genel adı olarak² ya da bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği meslekî örgütlenme için kullanılırdı.³

Osmanlı Devleti’nde esnaf ilki devlet işletmeciliği esasına göre dirlik ve ulûfeye bağlı esnaf, ikincisi özel teşebbüse dayalı serbest meslek kuruluşları olmak üzere iki gruptu. *Ehl-i hırfet*, *ehl-i hıref*, *ehl-i sanat* denilen ikinci esnaf grubu loncalara bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Berber esnafı da diğer esnaf grupları gibi *lonca* şeklinde örgütlenmişti. Mübahat S. Kütükoğlu ve Mehmet Genç’in 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başından itibaren karşımıza çıktığını söyledikleri⁴ İtalyanca “loggia” kelimesinden türetilen lonca kelimesinin⁵ esnaf teşkilatı için ilk defa ne zaman kullanıldığı açıkça bilinmemekle birlikte Haim Gerber Bursa esnafı ile ilişkili olarak lonca (*lonca yeri*) teriminin kullanıldığı evâil-i Şevvâl 1042/ Nisan 1633 tarihli bir belge tespit etmiştir.⁶ İstanbul esnafı ile ilişkili olarak lonca teriminin kullanıldığı şimdilik bilinen en eski belge 1697 tarihlidir.⁷

Berber Esnafının Teşkilatı

Osmanlı toplumunda her meslek mitolojik bir kurguya oturtulur ve her mesleğin bir *pîr*’i olduğu kabul edilirdi. Berberlerin pîri

.....

2 Ahmet Kal’a, “Esnaf”, *TDVİA*, II (1995), 423-430

3 Mehmed Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, 293-294.

4 Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi”, *Abilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, İstanbul 1986, 56; Mehmet Genç, “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Abilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, İstanbul 1986, 129.

5 Süleyman Sudî, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, (Yay. Haz. Mehmet Ali Ünal), Isparta 1996, 268, not. 91.

6 Haim Gerber, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem 1988, 49, not. 68.

7 BOA. *Atik Şikâyet Defterleri No. 22*, III/Hk. 722; Ahmet Kal’a, “Lonca”, *TDVİA*, 27 (2003), 211-212.

Selmân-ı Pâk idi.⁸ 20. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'da bir çok berber dükkanında

“Her seherde Besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Selmân-i Pâk'dir pîrimiz üstâdımız”⁹

yazılı bir levha asılı dururdu. Berberlerin pîri olarak kabul edilen Selmân-ı Pâk'ın ismine dîvan şiirinde de yer verilir.

“Şekve-i cevri o şûh-ı ser-terâşın rûz-ı haşır
Gûşe-gîr-i dâmen-i Selmân-ı Pâk eyler beni”¹⁰

İlk önce berber hırfetinin iç örgütlenmesine göz atalım: İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar'da ayrı loncaları olan berberlerin diğer esnaf birliklerinde olduğu gibi kendi aralarından seçtikleri şeyh, kethüda, duacı, çavuş/yiğitbaşı denilen yöneticileri ve yazıcıları vardı. Bu heyetin görevi; berber esnafı arasında çıkan mesele, ihtilaf ve suiistimalleri çözmek, hükümetle, kadı ve subaşı gibi adlî-beledî yöneticiler karşısında esnafı temsil etmek, işle ilgili düzenlemeler yapılmasını ve narhın uygulanmasını sağlamak, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş sınavlarını yapmak ve icâzet vermektir.

Esnafın büyüğü anlamında kullanılan bir terim olan *esnaf şeyhi* esnafın şikâyetleri, merkezî idare ve şehrin adlî-beledî yöneticileriyle olan ilişkilerle ilgilenirdi.¹¹ Esnaf kethüdaları, ustalar ve kalfaların mesleğin yaşlı ve itibarlı mensupları arasından seçtiği şeyh, kadının tescili ve berat verilmek sureti ile göreve başlar ve hayat boyu görevde kalırdı.¹² Bazı durumlarda berberler şeyhi görevinden azledilir hatta sürülebilirdi.¹³

.....

8 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1. Kitap*, (Haz. Orhan Şaik Gökay), İstanbul 1995, 290.

9 Reşat Ekrem Koçu, “Berber”, *İstA*, V, (1958), 2518.

10 Atabey Kılıç, *Mîrzâ-zâde Ahmed Neyli ve Divanı (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği)*, İstanbul, 2004, G 173/3'ten İncinur Atik Gürbüz, “Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler”, *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, (Summer 2012), 234, not. 1.

11 Mehmet Zeki Pakalın, “Esnaf Şeyhi”, *OTDTS*, I (1983), 557

12 BOA. *Cevdet İktisat No. 680*.

13 BOA. *Cevdet Zabtiye, No. 1912*.

Esnaf tarafından seçilen, kadı tarafından tescil edilmek ve ferman verilmek sureti ile göreve başlayan *berberler kethüdası*¹⁴ hırfetin gerçek reisi idi. Ferman alabilmek için önce saraya yakın yüksek bir memurdan tavsiye ya da şehadetnâme almak gerekirdi. Hassa Cerrah-başının (*Ser Cerrâh-ı Hassâ*), usta ve kalfaların seçmiş olduğu kişiye şehadetnâme vermesi sureti ile kethüda tayin edilirdi.¹⁵ Berberler kethüdalığı, berber esnafının yiğitbaşlarına,¹⁶ sadrâzam berberi gibi itibarlı berberlere,¹⁷ berberler aynı zamanda cerrahlık da yaptıkları için cerrahlara verilebilirdi.¹⁸

Kethüda, loncayı hükümete karşı ve mahkemede temsil etmek,¹⁹ hükümetin emirlerini lonca üyelerine bildirmek, esnaflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlmek, mesleğe girişte ve yükselmekte tören tertip etmek, narhın belirlenmesine dâhil olmak²⁰ gibi görevleri yerine getirirdi. Kethüdalar esnafın veya gedik sahibinin gedik alım satımı, borç para alması ya da vermesi, esnafın gediği bırakması gibi esnafın iktisadî faaliyetlerini deftere kaydederlerdi. Kethüdalar iş ahlakına aykırı halleri görülmezse hayat boyu görevde kalırdı.²¹ Kethüdası ölen ya da herhangi bir nedenle kethüdasız kalan esnaf kadıya müracaat eder ve onun huzurunda kimi seçmek istediklerini söylerlerdi.

•••••

14 BOA. *Ali Emiri Ahmed III No. 9407*; BOA. *HH. Gömlek No. 12. Dosya No. 1530*; BOA. *Cevdet İktisat No. 680*.

15 BOA. *İbnülemin Dâhiliye No. 293*.

16 BOA. *Cevdet Belediye, No. 6734* [Berberler kethüdalığının esnafın yiğitbaşısı Mehmed'e verilmesi].

17 BOA. *Cevdet Belediye, No. 4118* [Galata berberleri kethüdalığının Beşiktaş'ta sadrâzamanın yalısı civarında dükkanı olan sadrazamanın berberi Hüseyin'e verilmesi].

18 BOA. *Cevdet Belediye, No. 6088* [Berberler kethüdalığının Cerrah Mehmed Halife'ye verilmesi].

19 Nalan Turna, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Berber Olmak, Berber Kalmak", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü *Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/9 (2006), 173, not. 10.

20 Mehmet Canatar, "Kethüda", *TDVİA*, 25 (1983), 333.

21 BOA. *Cevdet Belediye, No. 3001* [Üsküdar Kazası ve bağlı nâhiye ve köylerin Berberler kethüdalığına Hacı Abdullah'ın vefatı üzerine Seyyid İbrahim'in tayini].

Berber esnafından olması gerekmeyen, sâlih kişiler arasından seçilen, kendisine esnaf sandığından (*hurfet sandığı*) yıllık bir ücret ödenen *duacı*, çırakların peştamal kuşanmasında, kalfaların ustalığa geçiş imtihanları ve törenlerinde dua ederdi. Kalfa olacak çırak ve usta olacak kalfa ilk olarak duacıyı tıraş eder, duacı da tıraştan sonra çırak ve kalfaya ahlakî konularda nasihatte bulunurdu.²² Duacı esnafın geçit törenlerinde de yer alırdı.

Önceleri çavuş 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *yiğitbaşı* denilen görevli, esnafın kendi üyeleri arasından seçilir, seçimin kadı tarafından tescili ve berat verilmesinden sonra göreve başlardı.²³ Yiğitbaşı esnaf teşkilatının inzibat sorumlusu idi. Suçlu esnafı sorgulanmak üzere alır getirir, borçlu esnafın mallarını sattırarak borçlarını ödetir, mahkemenin verdiği nakdî ve bedenî cezaların uygulanmasını sağlar,²⁴ ihtisab işlerinde kadıya yardımcı olur, esnafı denetler ve mahkemede temsil ederdi. Bir ustanın kendi başına iş kurması da yiğitbaşının icâzet vermesi ile olurdu.

Yazıcı, loncanın çeşitli kayıtlarını tutar ve esnafı mahkemede temsil ederdi.²⁵ Usta, kalfa ve çıraklar berber esnafının mesleği bizzat icra eden üyeleri idi. Kalfa ve çırakların esnafla ilgili kararların alınmasında söz hakları yoktu.²⁶ Berberler meslekî bilgilerini usta-çırak ilişkisi içinde öğrenirlerdi. Berberlik mesleğine girecek çocuk 9-10 yaşında törenle *yamak* olarak çalışmaya başlar, iki yıl ücret almadan çalıştıktan sonra çırak olur ve haftalık almaya başlardı. Üç yıl çırak olarak çalıştıktan sonra şedd bağlama denilen törenle peştamal kuşanılır ve *kalfa* olunurdu. Kalfalık süresi üç yıldı. *Fasd*, *hacamat* ve *cerrahlık* sanatlarını öğrenmek isteyen kalfaların icâzet almak için beş yıl çalışması gerekliydi.²⁷ Ustaların sayısı sınırlıydı. Kalfalık süresini

.....

22 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, İstanbul 1995, I, 539.

23 BOA. *Cevdet Belediye*, No. 3478; BOA. *Cevdet İktisat* No. 680.

24 Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, 50.

25 Turna, a.g.m. 173, not. 10.

26 Nalan Turna, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Berber Olmak, Berber Kalmak", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü *Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/9 (2006), 173, not. 10.

27 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narlı Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, 262.

ikmal eden kişiler, ilk baharda yapılan törenle *usta* olur ve dükkan açmaya hak kazanırlardı. Buna *usta çıkmak* denilirdi.²⁸

Bir mesleği yapma ve bunu gerçekleştirmek için gerekli bina, dükkan, alet ve araç-gereç sayısını kısıtlayan bir hak ve imtiyazı ifade eden *gedik* uygulaması berber esnafı için de geçerliydi. İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar ile bağlı nahiyelerdeki berber dükkânı sayısı belli idi. Bu nedenle esnafın dükkan sahibi olması ya bir gediği devralması ya da yeni bir berber dükkanı açılmasına izin verilmesi hâlinde mümkündü. Meslekle ilgisi olmayan “ahvâl-i nâ-mâlum acemî” kişilerin, kendilerinin haberi olmadan dükkan açmaları her zaman berber esnafının şikayetlerine neden olurdu.²⁹ Berberler devlete *dükkan yevmiyesi* denilen bir ihtisab vergisi öderlerdi.

Osmanlı döneminde şehzadelerin sünnet düğünleri, sultanların düğünleri gibi halka açık eğlencelerde ve belli zamanlarda esnaf gruplarının İstanbul’da yaptıkları *esnaf alayı* denilen geçit törenlerine berberler de iştirak ederlerdi. Berberlerin sefere katılma yükümlülükleri de vardı.³⁰ Ordu sefere çıktığında berberler, cerrah, peştamalcı, hamamcı, tellak ve usturacı esnafı ile birlikte sefere katılırlardı. Çadırlarını yanlarında götüren berberler askerleri tıraş eder ve tedavi yaparlardı.

Osmanlı İstanbulu’nda berberler, dükkân sahibi olan berberler (*esnâf-ı berberân-ı sünnetçiyân*) ve seyyar berberler (*berberân-ı piyâdegân*, *ayak berberi*) olmak üzere ikiye ayrılırdı.³¹ Ayrıca, hamamlarda hem tellaklık hem berberlik yapan *hamam berberleri* vardı.³²

.....

28 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdat ve Merasim-i Kadime, Tâbirat ve Muâmelat-ı Kavmiye-i Osmaniye*, (Yay. Haz. Kazım Arısan-Duygu Arısan Günay), İstanbul 2000, 94-96.

29 Ahmet Kal’a, *İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi-I*, İstanbul 1997, 56, hk. 592.

30 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569). Özet-Transkripsiyon-İndeks, III, Ankara 1999, 272, Hk. 2517; Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, (Haz. Mehmet İpşirli), II, Ankara 1999, 806.

31 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1. Kitap*, (Haz. Orhan Şaik Gökay), İstanbul 1995, 290.

32 Reşat Ekrem Koçu, “Berber”, *İstA*, V, (1958), 2520; Aynı yazar. *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul 2002, 49.

Dükkan Sahibi Olan Berberler (Esnâf-ı Berberân-ı Sünnetçiyân):

Kanunî Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) kadar İstanbul'da müstakil dükkanlarda faaliyet gösteren Kanunî Sultan Süleyman Kanunnâmesi'nde ilk defa hamamcı esnafından ayrı zikredilen³³ berberler, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 1554'te açılan ve III. Murad döneminde (1574-1595) çoğalan kahvehanelerde de faaliyet göstermeye başladılar.

IV. Murad döneminde (1623-1640) kahve ve tütüne yasak getirilmesi üzerine bütün kahvehaneler kapatıldı, berberler de yeniden müstakil olarak çalışmaya başladı. IV. Murad'ın ölümünden sonra berberlerin bir bölümü yeniden kahvehanelere döndü.³⁴ Berberler, Osmanlı mahallelerinde sayıları oldukça fazla olan ve birçoğu yeniçerilerce işletilen kahvehanelerin bir köşesinde gelenleri tıraş eder, sakalını kesip düzeltir, bekarların başlarını yıkarlardı. İleri gelen kimselerle, tüccarların tıraş edildiği yerler çok temiz ve güzeldi. Rençber, amele gibi aşağı sınıf mensupları için ayrı berberler vardı.³⁵ Kahvehanelerin yasaklandığı dönemlerde berber tabelasının, dükkanın arka tarafında bulunan kahvehaneyi gizlemeye yaradığına sık rastlanırdı.³⁶

Evliyâ Çelebi'nin *esnâf-ı berberân-ı sünnetçiyân* diye andığı, İstanbul'da 300 dükkânda 400 nefer faaliyet gösterdiklerini söylediği³⁷ dükkân sahibi berberlerin asıl işleri olan tıraş daha çok saç tıraşı ve saçın ustura ile kazınması idi. Osmanlı toplumunda simgesel anlam taşıyan, bırakılması âdet olan sakal genellikle düzeltilir ya da kısaltılırdı. Nitekim 16. yüzyılın ilk yarısına ait fetvâlarda sakal tıraş

.....

33 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, İstanbul 1992, IV, 329.

34 Uğur Göktaş, "Berberler-Osmanlı Dönemi", *DBİA*, 2 (1994), 155.

35 Abdülaziz Bey, *A.g.e.* 302.

36 François Geogron, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Hélène Desmet-Grégoire- François Geogron), (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, 48.

37 Evliyâ Çelebi, *A.g.e.* 290.

etmenin ve sakal tıraşı ücreti olarak alınan paranın haram olduğu ifade edilmektedir.³⁸

Berberler sünnet, şişe çekme, hacamatla ve sülük koyarak kan alma, *alât-ı cerrâhiyye*'den olan kerpetenle diş çekme gibi işler yaparlardı, cilt hastalıkları için merhem hazırlarlardı.³⁹ Göz ağrısı ve soğuk algınlığı olanların da çare için berberlere geldikleri olurdu.⁴⁰ Mahalle aralarında, çarşı, cami, hamam, kahvehane ve iskele civarlarında, han içlerinde yer alan çoğu bir vakıfa ait berber dükkânlarında⁴¹ tıraş olmaya gelenlerle diş çektirmeye gelenler birlikte sıra beklerlerdi. Berberler işlerini yapmak için evlere de giderlerdi. İstanbul'da sünnetçilik yapan berberler Müslüman, hacamatla ve sülük koyarak kan alan berberler genellikle Ermeni idi.⁴²

Osmanlı Devleti'nde geleneksel Doğu (Arap) tıbbından modern Batı (Avrupa) tıbbına geçmek ve gerçek anlamda bir kamu sağlığı hizmeti ve anlayışının ortaya çıkması için Tanzimat dönemini beklemek gerekecekti.

Osmanlı Devleti sağlıkla ilgili işleri yapan esnafi düzensiz ancak sıkı bir denetime tâbi tutardı. Bu denetimleri muhtesib, İstanbul'da hekimbaşı ve ser-cerrah, hastane olan şehirlerde hastanedeki ilgili hekimler yapardı. Denetimler müşterinin şikayetçi olması durumunda ya da gerek olduğunda yapılırdı. Hacamatçı, dişçi ve sünnetçilere açılan davalarla ilgili kayıtlara 16. yüzyıldan itibaren rastlıyoruz. Fetvâ mecmualarında da diş tedavisini bilmeyen berberlerin müşterinin ağrıyan diş diye gösterdiği dişin yerine sağlam olanı çektikleri,⁴³ kan alırken

.....

38 Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul 2003, 185.

39 Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul 2002, 49.

40 1740'larda Şam'da yaşayan Hacı Ahmed b. Haşîş isimli berberin böyle hastaları vardı. [Şeyh Ahmet el-Bedirî el-Hallak, *Osmanlı Taşra Hayatına İlişkin Olaylar, Berber Bedirî'nin Günlüğü (1741-1762)*, (çev. Hasan Yüksel), Sivas 1993, 17.]

41 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan *İstanbul Kadı Sicilleri*, 1-40, İstanbul 2010-2011 içinde berber dükkânları ile ilgili çok sayıda kayıt vardır.

42 Abdülaziz Bey, *A.g.e.* 350.

43 "Hind berber tâifesinden Amr'a benim şu ağrıyan dişimi ihrâc ediver deyuş Amr dahi Hind'in dişini ihrâc etdikten sonra Hind ve Amr ihtilâf edüp Hind Amr'a tayin ettiğim diş ihrâc etmeyüp iznimsiz başka diş ihrâc eyledin deyuş Amr sen

damarı kestikleri veya fazla kestikleri için hastaların öldüğü,⁴⁴ *hitân* denilen sünnet ameliyatlarında kesilmesi gereken deriden fazlasını keserek cinsel organa zarar verdikleri hatta ölüme yol açtıkları⁴⁵ konularında verilmiş şeyhü'l-İslâm fetvaları bulunmaktadır. Bu durumlarda berberin mağdura ya da yakınlarına diyet ödemesi gerekirdi.

Divân şairleri Tûrabî, Hâtif Ali ve Bosnalı Alaeddin Sâbit, söz konusu işleri yapan berberleri beyitlerinde şöyle dile getirmektedirler.

“Söksün dişini mest olıcak kelb-i laînin
Bul kanda ise kerpeden-i berberi şimdi.”⁴⁶

.....

benim ihrâc eylediğim dişi tayin etmişdin dese Hind yemini ile musaddaka olur mu? el-cevab: olur. Bu surette Hind ba'de'l half dişinin diyetini Amr'dan almaya kâdire olur mu? el-cevâb: olur. [Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticet-ül Fetâvâ maa'n Nukûl*, İstanbul 1265/1849, 593-594].

44 “*Berber tâifesinden Zeyd Amr'ın dilinin altında olan damarını Amr'ın izniyle fâsd etdikte ol damarı Amr'ın izninsiz mu'tâdı tecâvüz edüp ziyade kat' etmekle Amr ol fassaddan sahib-i firâş olup kanamadan mütesiren fevt olsa Amr'ın veresesi Amr'ın diyetini Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? el-cevâb: olurlar.*” [Seyyid Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n Nukûl*, İstanbul 1266/1850, 526-527].

“Berber tâifesinden Zeyd Amr'ın dilinin altında olan damarını Amr'ın izniyle fâsd etdikte ol damarı Amr'ın izninsiz mutâdı tecâvüz edüp ziyade kat' etmekle Amr ol fassaddan naşi sahib-i firâş olup kanamadan mütesiren fevt olsa Amr'ın veresesi Amr'ın nisf-ı diyetini Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? el-cevab: olurlar.” [Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticet-ül Fetâvâ maa'n Nukûl*, İstanbul 1265/1849, 575].

45 “*Zeyd Amr-ı berbere kulun Bekir'i hitân eyle deyu emr edüp Amr dahi mutâd üzere Bekir'in mevzi-i hitânını kat' ederken haşefesini dahi kat' idüp badehu Bekir fevt olmayup mevzi-i hitânın cerhinden berî olup lakin zekerinin menfaati bil külliye zâil olsa Zeyd Bekir'in tamam kıymetini Amr'a tazmine kâdir olur mu? el-cevab: olur.*” [Seyyid Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n Nukûl*, İstanbul 1266/1850, 531].

“Zeyd Amr-ı berbere kulun Bekir'i hitân eyle deyu emr edüp Amr dahi mutad üzere Bekir'in mevzi-i hitânını kat ederken haşefesi kat' idüp badehu Bekir fevt olmayup mevzi-i hitânın cerhinden berî olup lakin zekerinin menfaati bil külliye zâil olsa Zeyd Bekir'in tamamen kıymetini Amr'a tazmine kâdir olur mu? el-cevab: olur.” [Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticet-ül Fetâvâ maa'n Nukûl*, İstanbul 1265/1849, 575].

46 Birol Azar, *Tûrabî Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, G 415/8'den Atik, a.g.m. 235.

“Şişe-i haccâma döndü dîde-i hasret bugün
Nişter-i bîm-i nigâhından reng-i dil berberin.”⁴⁷

“Mübtelânun çoğını sindürdi
Kimi şişe kimi diş çekdürdi.”⁴⁸

Esnâf-ı cerrahân'dan sayılan berberlerin bu konularda bilgi ve ihtisas sahibi olanlarına Hekim-başî tarafından bir izin-nâme verilir, berberler böylece cerrahlık yapabiliyordu.⁴⁹ Berberler kethüdasının Hassa Cerrah-başî tarafından tayin edilmesi de berberlerin cerrahlık yapmalarının neticesidir.⁵⁰ Berberler kethüdasının hassa cerrah-başî görevine getirilmesi,⁵¹ ordu baş-cerrahının Mısır'daki berber esnafının berberbaşılığına tayin edilmesi⁵² hususunda arşivlerimizde belgeler bulunmaktadır. Öte yandan, berberlerin cerrahlık yapmaları 18. yüzyıl başlarına ait kaynaklarda bile eleştiri ve alay konusu idi.⁵³

Usta, kalfa ve çırak berberler kolları daima dirseklere kadar sıvalı mintan ve gömlek giyer, bellerine ibrişim peştamal ve fûta bağlar, ayaklarında nalın ya da takunya olurdu.⁵⁴ Ustura biledikleri kayış tıraş sırasında bellerine sarılı dururdu. Berber çırakları, ustası ya da kalfası müşteriyi tıraş ederken hasırdan yapılmış yelpazelerle müşteriyi serinletir ve sinekleri kovarlardı.⁵⁵

47 Şeyma Sarı, “Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği Divanı'nın Tenkitli Metni (132b-203a) ve Nesre Çevirisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, G 210/4'ten Atik, a.g.m. 235.

48 Turgut Karacan, “Bosnalı Sâbit'in Berbernâme'si”, *Çevren*, 76 (Mart-Nisan 1990), 37-44. 21

49 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), 3. Baskı, İstanbul 2007, 254-255.

50 BOA *Cevdet Belediye*, No. 4586.

51 BOA. *Cevdet Belediye*, No. 6734.

52 BOA. *Cevdet Sıhhiye*, No. 1067.

53 “tıraş enikte öğrenüp bildüğü cerrahlık taslayan püzüvenkler” [18. yy İstanbul'a Dair Risale-i Garibe, (Yay. Hayati Develi), İstanbul 1998, 34.]

54 Reşat Ekrem Koçu, “Berber”, *İstA*, V, (1958), 2515; Burçak Evren, *Osmanlı Esnafı*, İstanbul 1999, 50.

55 Reşat Ekrem Koçu, “Berber”, *İstA*, V, (19), 2515.

Berber dükkanlarında “Alman malı” usturalar, sünnet usturaları, sakal tarakları, makaslar, kerpetenler, mengene, neşterler, bıçaklar, aynalar, peştamallar, düz ve nakışlı peşkirler, yemeni peşkir, tülbend ve makrameler, boynuz, yelpaze, berber zinciri, köstere (bileği çarkı), bileği, bakraç, bakır hokka, berber kazanı, “sarı pirinçten” leğen ve ibrikler, sıtılar, kapaklı taslar gibi berberlerin yaptıkları işlerde kullandıkları aletler bulunurdu.⁵⁶ Sünnetçi berberler dükkanlarını renk renk sünnet usturaları ile süslerler, berber çırakları def ve kudüm çalarak sünnete katılanları eğlendirirlerdi.⁵⁷

Dükkâna gelen müşteri, *peyke* denilen halı döşeli tahta bir sedire oturtulur, müşterinin önüne Bursa ipeklisi futa bağlayan, omzuna ipek başlı havlular örten berber besmele ile tıraşa başlar önce sakalı ustura ile kazır ya da sakalı *mıkras* (makas) ile düzeltirdi. Sonra duvara asılı sarı pirinçten *berber sıtılına* sıcak su koyarak başı ıslatır, sol ayağını müşterinin oturduğu peykeye dayar, dizine temiz bir peşkir koyar, müşterinin başını dizine yatırır, karanfil yağı ile başı ovduktan sonra önce sağ tarafını tıraş eder, sonra sağ ayağını dayar, başı öbür dizine yatırır ve sol tarafını tıraş ederdi (**Resim 1**). Müşterilere kahve ikram edilir, tıraştan sonra müşterinin yüzüne ve başına kekik yağı ve gülsuyu dökülürdü.⁵⁸

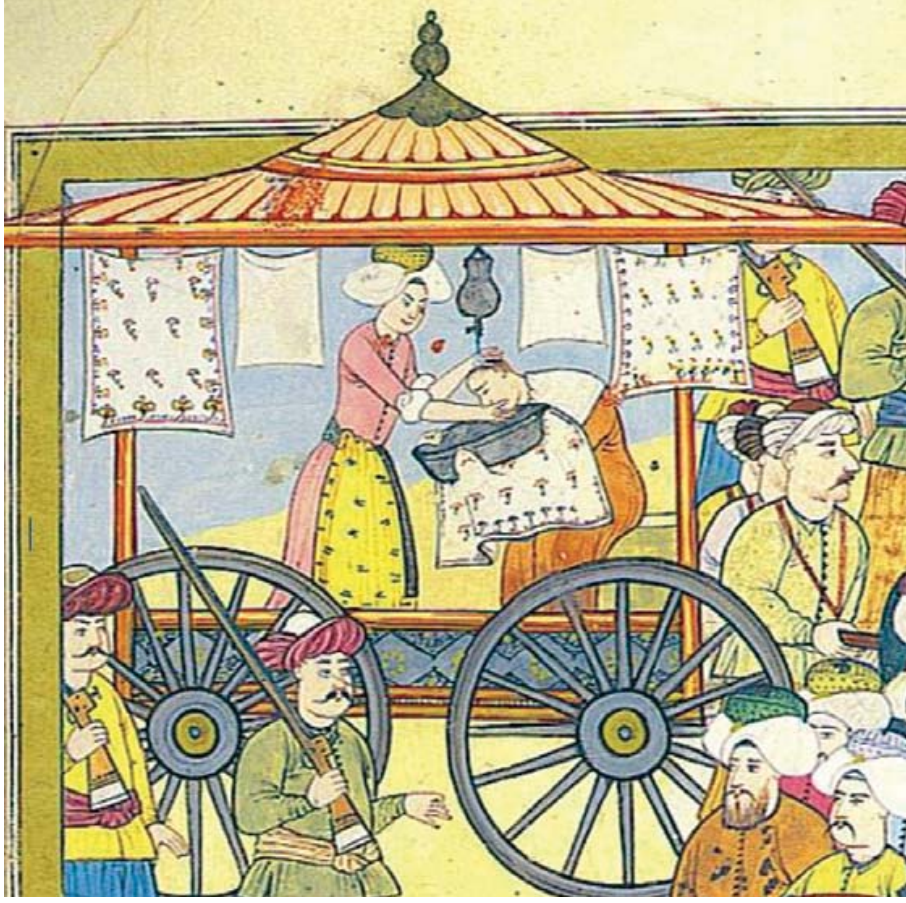
Berberler kanun-nâmelere göre; usturalarını keskin tutmak, “kâfir” ve Müslüman müşterileri ile uyuz hastası olanları ayrı ustura ile tıraş etmek, etek tıraşını ayrı ustura ile yapmak, havlularını pak ve temiz tutmak, “kâfir” ve Müslüman’ın yüzlerini ayrı havlu ile silmek zorundaydı. Aksine hareket edenler cezalandırılırdı.⁵⁹ Mahal-
lelinin şikayetçi olduğu, uygunsuz hareketleri görülen, fesat çıkarıcı

.....
56 *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 7 Numaralı Sicil (H.9 85-986/M. 1577-1578)*, (Haz. Mehmet Akman -Fethi Gedikli), İstanbul 2011, 50; *Edirne Şeriye Sicili No. 36*, yp. 73’ten Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, 3 (1966), 64; Evliyâ Çelebi, *Age*. 290; Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa 2009, I, 251.

57 Evliyâ Çelebi, *A.g.e.* 290.

58 Reşat Ekrem Koçu, “Eski İstanbul’da Berberler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, X/5 (1974), 32.

59 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, İstanbul 1992, IV, 329.

Resim 1. 18. Yüzyılda *esnâf-ı berberân-ı sünnetçiyân* bir esnaf geçişinde

berberlerin dükkanları kapatılır, kendileri sürgün edilirdi.⁶⁰ Berberler bazen meslekleri ile ilgili olmayan malları satar, bunun tespiti hâlinde kadı huzuruna çıkarılan berberden bir daha bu malları alıp satmaya çağına dair taahhütnâme alınırdı.⁶¹ Tıraş ücreti 1640'larda 1 akça,⁶² XVIII. yüzyılın başlarında ise 3 akçaydı.⁶³

60 BOA. *Cevdet Zabtiye*, No. 2073 [Kılıç Ali Paşa Mahallesi sakinlerin mazarratından rahatsız olmalarından dolayı Berber Emin'in Limni adasına sürülmesi]; BOA. *Cevdet Zabtiye*, No. 3053 [Kılıç Ali Paşa Mahallesi'nde berberlik yapan Mehmed Emin'in "müfsid takımından" olması nedeni ile Limni adasına sürülmesi]. *Kıbrıs Şeriye Sicili* No. 20, 151'den Mehmet Demiryürek, *Kıbrıs'ta Esnaf Teşkilatı, Şeyh i Sebâ, Esnaf Grupları ve İhtisab Rüsûmu (1750-1850)*, 109-110 [İstanbul'da berberlik yapan Erzurumlu Berber Abdullah'ın uygunsuz hareketlerinden dolayı Kıbrıs'a sürgün edilmesi].

61 BOA. *Cevdet İktisat* No. 583.

62 Kütükoğlu, *A.g.e.* 262.

63 18. yy *İstanbul'a Dair Risale-i Garibe*, (Yay. Hayati Develi), İstanbul 1998, 39.

Resim 2. 17. Yüzyılda bir *ayak berberi* müşterisini tıraş ederken

Seyyar Berberler

Evliyâ Çelebi'nin 1630'larda bahsettiği⁶⁴ seyyar berberler işlerini yol kenarlarında, cami avlularında, iskelelerde yaparlardı. Saç ve sakal kesen, bıyık düzelten, “fındık yağı” ile bıyık buran seyyar berberler bazen belli bir yerde müşteri beklemeyip, “lahana kadar baş on paraya tıraş” diye bağırarak cami önlerinde, sokaklarda, meydanlarda ve iskelelerde dolaşırlardı. Gelen müşteri bir kürsüye oturarak başını berberin dizine dayar ve tıraşını olurdu. Tıraştan sonra *sıtıl* denilen ibriklerle baş yıkanır (Resim 2).

Seyyar berberlere amele, kayıkçı, hammal, arabacı, rençber ve ırgad gibi düşük gelir gruplarından ve ayak takımından kimseler tıraş olurdu ki bu durum halk şiiirinde;

“Hor görme herifi deme ayak berberi
Tıraş eyledikleri hep şehrin yaban dilberi

Yalın ayak daltaban, kayıkçı, hammal, ırgad
Zeberdest fetâlardır Rüstem ü Zâl ü Ferhad

Pekçe baksan yüzüne bıçak çeken o haylaz
Herif dizine alır yanak okşar da tınmaz

Suyu altdan akıtır, üstte duran samandır
Ol vahşiyi râm eden kerâmeti Selmân'dır”

mısraları ile dile getirilmiştir.⁶⁵

Hamam Berberleri

Sultan II. Bayezid dönemine ait İhtisâb-ı İstanbul Kânun-nâmesi ve Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi'nde hamamlarda tıraş yapan tellaklarla ilgili olarak, “usturası keskin ola. Şöyle ki usturası altında kimesne zahmet çekmeye, baş tıraş etmekte mahir ve kamil ola” hükümleri yer almaktadır.⁶⁶ İstanbul İhtisab Kanunnâmesi'nde

.....

64 Evliyâ Çelebi, *A.g.e.* 290.

65 Reşat Ekrem Koçu, “Berber”, *İstA*, V, (1958), 2520.

66 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, İstanbul 1990, II, 294; İstanbul 1991, III, 115.

hamamcılar ve tellaklar için hüküm varken berberler için hüküm olmaması ilk tıraş mekanlarının hamamlar, ilk berberlerin tellaklar olduğunu düşündürür. 1640'larda hamama gusül için girenden 1 akça, kese sürünüp tıraş olandan 2 akça alınır. Tellak müşteriyi tıraş ederken deri (ve kılların) müşteri üzerine akması için müşterinin boynuna temiz ve kuru peştamal ve silecek verilmesi gerekiyordu.⁶⁷ Hamam berberleri küçük yaraları tedavi eder ve hacamatçılık yapardı. Selatin külliyyelerinde hem tellaklık hem berberlik yapan kimseler bulunurdu. Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi'ne göre Süleymaniye Darüşşifası'nda bir tellak berberlik de yapar, hastaların saçlarını keserek onları tıraş eder ve günlük 3 akça alırdı.⁶⁸

Gelibolulu Sun'î ve Gelibolulu Mustafa Âli, divanlarında hamam berberlerini;

“Bir od düşmüş dile hammâm gibi
Ki kızgın müşterî ol ser-terâşa.”⁶⁹

“Dellâk-i ser-terâşun ince bilini terk it
Çokdur kiseci anda sakın seni soyarlar.”⁷⁰

beyitleri ile anlatmaktadırlar

Berberler ve Sosyal Hayat

Osmanlı toplum hayatının diğer unsurları gibi berberler ve berberlikle ilgili çıraklar, müşteriler, dükkânlar, ayna, tarak, ustura, makas, leğen, ibrik, havlu gibi malzemeler Osmanlı dîvan ve halk edebiyatının mecazlar dünyasında yer almış, beyitlere veya bir şiirin

.....
67 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narlı Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, 262.

68 *Kanunî Vakfiyesi* 150'den Yasin Yılmaz, *Kanunî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2008, 161.

69 Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun'î Dîvânı ve Tahlili”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, 2002, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, G 171/5'ten Atik, a.g.m. 235.

70 İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Divanları (I-II-III)*, Harvard 2006, G 390/5'ten Atik, a.g.m. 235.

tümünde işlendikleri, divân şiirinde en ünlüsü Bosnalı Sabit'in yazdığı *berber-nâme*, halk şiirinde *berber destanı* denen özel bir türe konu olmuşlardı.⁷¹

Bir berber destanında;

“İbrişim fûta güzel gerçi yakışmış beline
Sırma tasmalı nâlin pâyine mikras eline
Sığayım kollarını, al ele altun leğeni
Yüzümün kâresine bakma tıraş eyle beni
Dizine baş koyayım, koklayayım gül bedeni”

diye tasvir edilen “nev-civan” berber çırakları, berber-namelerde ve berber destanlarında eşcinsel bir ilişkinin tarafları ya da tecavüz mağduru olarak anlatılır. Berber-nâmelerin en tanınmış olan 17. yüzyılın sonunda yazılmış Bosnalı Sabit'in berber-nâmesi çok güzel bir berber çırağının başından geçen ve tecavüzle sonuçlanan bir olayı çirkin, açık saçık beyitlerle, argo deyimler kullanarak anlatır.⁷²

18. yüzyıl şairlerinden Belîğ Mehmed Emin'in berber-nâmesi,⁷³ meddah hikayeleri, Haşmet'in Sultan III. Mustafa'nın kızı Hibe-tullah Sultan'ın doğumunda yapılan şenlikleri anlatan *Veladetnâme-i Hümayûn* isimli eserinde yer alan bir vaka ve İncinur Atik Gürbüz'ün “Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler” makalesinde verdiği misaller berberlere özellikle berber çıraklarına yönelik cinsel imâları yansıtır.

Ayıntablı Aynî'nin

“Cân ü ser kılmaz fedâ sûfî o şuh berbere
Olmadıkca leb be leb zânû-be-zânû bir i ber”

.....

⁷¹ Divan şiirinde berberlik ve berberlikle ilgili konular hakkında mükemmel bir makale, İncinur Atik Gürbüz, “Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, (Summer 2012), 233-255'tir.

⁷² Turgut Karacan, “Bosnalı Sâbit'in Berbernâme'si”, *Çevren*, 76 (Mart-Nisan 1990), 37-44.

⁷³ Gamze H. Demirel, “18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005 içinde

Urfalı Nâbî'nin

“Bir giren bir dahi çıkmaz idi dükkânından
Dest-i berberdeki mikras demeseydi çık çık”

beyitlerinde de bu imâları sezebiliriz.

18. yüzyıl başlarına ait bir metinde “taze kölesini berberliğe ve dellaklığa veren” kimse “pezevenk” olarak nitelendirilirken,⁷⁴ Câbî Ömer Efendi Tarihi'nde Zağarcılar Ocağı'na katılan bir “berber uşağı genç delükanlu” için yoldaşlarından ikisinin “bu oğlan berberdir deyü”, “fi'l-i şenî icrâ” etmeyi düşündükleri anlatılır.⁷⁵ Fetvâ mecmualarında çırağına zorla livatada bulunan berberin hapsedilmesi, bunu alışkanlık edindiyse katledilmesi gerektiği şeklinde fetvâlar vardır.⁷⁶ Bu kayıtlar hem Osmanlı seçkinlerinin berberlere ilişkin olumsuz önyargılarını göstermekte hem de eşcinselliğin bu esnaf grubunun üyeleri arasında pek azımsanacak gibi olmadığını, mecaz ve teşbih yoluyla yapılan imâlarda bir haklılık payı olduğunu düşündürmektedir.

Osmanlı İstanbul'unda yukarıda anlattığımız işleri yapan, Osmanlı şehir hayatının çekirdeği, Osmanlı dünya görüşünün neşv ü nemâ bulduğu mahallenin renkli simalarından ve içinde yaşadıkları toplumun önemli kültür unsurlarından olan berberlerin dükkânları da şeyhlerden kadınlara, askerlerden gemicilere, tüccarlardan amelelere kadar her sosyal kesimden ve gelir seviyesinden kişilerin gelip gittiği, sohbet ettiği, dedikodu yaptığı, dertleştiği sosyal hayatın merkezinde yer alan bir kamusal alandı. Berberler, Erken Modern Çağ Avrupası'nda bir çok şehirde de eczane, terzi, taverna gibi işyerleri ile birlikte kamusal alan ve iletişim merkezi olarak görülüyordu.⁷⁷

.....
74 “tırışı enikte öğrenüp bildüğü cerrahlık taslayan püzüvenkler” [18. yy İstanbul'a Dair Risale-i Garibe, (Yay. Hayati Develi), İstanbul 1998, 34.]

75 Câbî Ömer Efendi, *A.g.e.* 219.

76 Menteş-zâde Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I, İstanbul 1242/1827, 101.

77 Örnek olarak bkz. Filippo de Vivo, “Pharmacies as centres of communication in early modern Venice”, *Renaissance Studies*, 21/4 (September 2007), 517. Beni bu makaleden haberdar eden Emrah Safa Gürkan'a teşekkür ederim.

17. yüzyıldan itibaren İstanbul'daki iktisadî hayata zanaatkâr ve işçi olarak aktif şekilde katılan yeniçeri ocağı mensupları 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında İstanbul'daki en önemli siyasî ve sosyal aktörlerden biri oldular.⁷⁸ Ocak mensupları ile bazı esnaf ve işçi grupları arasında güçlü ilişkiler kuruldu. Yeniçeriler kahvehanelerle birlikte berber dükkanları ve gediklerine yatırım yaptılar.⁷⁹ 18. yüzyılda şehirdeki berber dükkanlarının bazıları “bütün gün bacaklarını sallayarak oturan beşelere (yeniçerilere)” aitti.⁸⁰ Berberlerin bir bölümü de ocağa kayıtlı veya ilişkiydi.⁸¹

Öte yandan özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşradan İstanbul'a gelen ve belgelerde “bekâr tâifesi”, “gurbetçi”, “levend” olarak geçen gençlerden tellaklık ve berberlik sanatına girenlerin olduğu bilinmektedir. III. Selim (1789-1807) döneminde çıkan *Nizâm-ı Teftiş-i İstanbul* kapsamında 1792 ve 1793 yıllarında İstanbul'da esnaf sayımları yaptırılarak berberler ve diğer esnaflarla işsiz, bekâr ve kefil olmayan kişilerin kaydedildikleri yoklama defterleri düzenlendi.⁸² Bu defterlere göre İstanbul'da kahvehanelerden sonra dükkan sayısı en fazla olan iş kolu 1046 dükkanla berberlerdi.⁸³ Kahvehaneler ve hamamlar içindeki odalar ve berber dükkanlarının kiralanması hatta dükkanlara koltuk konulması yasak edildi.

“Ahmakân ve eblehân guruhunun” “biribirlerine rivâyet ederek had ve vazifelerinden hâriç devlet-i aliyyeye müte'allik kelimât tefevühüne cesaret eyledikleri”⁸⁴ berber dükkanları tıpkı kahvehaneler gibi sıkı takip altına alındı. Buna rağmen belge ve kaynaklarda *devlet*

78 Konu hakkında bakınız; Nalan Turna, “Yeniçeri-Esnaf İlişkisi: Bir Analiz”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, (Ed. Fatmagül Demirel), İstanbul 2012, 21-42.

79 Turna, a.g.m. 25.

80 18. yy *İstanbul'a Dair Risale-i Garibe*, (Yay. Hayati Develi), İstanbul 1998, 34.

81 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahsil ve Tenkidli Metin*, (Haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, 115, 219, 224.

82 BOA A. DVN *Beylikçi Kalemi. No. 831, 832, 833, 834, 836, 837.*

83 Cengiz Kırılı “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, (Ed. Fatmagül Demirel), İstanbul 2012, 15.

84 BOA. *Cevdet Zabtiye, No. 302.*

*sobbeti*⁸⁵ diye geçen berber dükkanlarında yapılan siyasî muhtevâlî ve iktidar karşıtı sohbetler sürdü, dükkanlar muhalefet yuvası ve isyan merkezi oldu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağına dair dedikodular berber dükkanlarında körüklendi ve neticede 29 Mayıs 1807'de Sultan III. Selim'in tahtını kaybettiği isyana yol açtı. Bundan ders çıkaran Bâb-ı Âli, siyasî ve muhalif konuşmaları tespit etmek için berber dükkanlarına muhbirler göndermeye başladı.⁸⁶

Mehmed Dâniş Bey, *Neticetü'l Vekâyi* isimli eserinde 1826'da berber dükkanlarının devlet işleri hakkında asılsız ve gerçek dışı konuşmalar yapılan ve haberler çıkan mekanlar olduğunu yazmaktadır.⁸⁷

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra ocak mensupları tarafından işletilen kahvehaneler ve berber dükkanları kapatıldı. Yeniçeri Ocağı ile bağlantılı olduğu düşünülen berberler takibata uğradı. Yeniçeri taraftarlığı yapan esnaf kethüdaları muhakeme edildikten sonra Erzurum ve Sivas gibi yerlere sürüldüler.⁸⁸

Kahvehanelerin kapatılması üzerine buralarda çalışan berberler işsiz ve geçinmekten aciz duruma düştüler. Berberlerin geçim sıkıntılarını ve dükkan ihtiyaçlarını dile getirmeleri üzerine II. Mahmud (1808-1839) 1827'de gedikli berber dükkanlarının bir kısmının yeniden açılmasına müsaade etti. Berber dükkanları tek katlı, genişlikleri 6-7 zira', uzunlukları 8-10 zira' olacak, bahçeleri olmayacak ve dükkanlara peyke konulmayacaktı.⁸⁹ Bu şartlara uyan dükkanlara berber gedik senetleri verildi. Ancak berberlikte mülkiyet ve sermaye el değiştirmişti.⁹⁰

Berber dükkanlarının sayımı yapıldı. Buralara yine muhbirler gönderilerek dükkanlar gözetim altına alındı.⁹¹ Nitekim, İstanbul

.....

85 Câbî Ömer Efendi, *A.g.e.* 224.

86 Konu hakkında bakınız; Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, 83 (2000), 58-59.

87 Şamil Mutlu, *Mehmed Dâniş Bey, Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994, 74.

88 BOA. *HH No. 27034*; BOA. *Cevdet Zabtiye, No. 1245*.

89 BOA. *Cevdet Belediye No. 4476*.

90 Turna, a.g.m. 36.

91 BOA. *HH No. 34655/A*; BOA. *Cevdet Dahiliye, No. 608*.

Berberler Şeyhi Hacı Abidin “umûr-ı devlete ve Asâkir-i Mansûre’ye dair münasebetsiz sözler ettiğinden” azil ve Midilli adasına ömür boyu sürgün edildi.⁹²

Sultan II. Mahmud’un reformlarından sonra sakalın kesilmeye ve Avrupa usulü saç tıraşının yerleşmeye başlamasından sonra berberlik mesleği yeni bir döneme girdi.

.....

⁹² BOA. *Cevdet Zabtiye*, No. 1912.